

Κώστας Στεργιόπουλος (1926-2016)

ΤΗΣ
ΕΡΗΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

«Τι σχέση έχω εγώ μ' αυτό το πρόσωπο στον/ καθρέφτη./ Τι σχέση έχω εγώ με τον καθηγητή!». Με αυτή την αυτοσαρκαστική παρατήρηση ο *Κώστας Στεργιόπουλος*, που πρόσφατα απεβίωσε, μοιάζει να αποποιείται τους περιορισμούς που θέτει ο τίτλος του πανεπιστημιακού καθηγητή, προοιωνίζοντας ίσως την αποχώρησή του με «εθελουσία έξοδο» από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, 1974-1984), για να αφοσιωθεί στο συγγραφικό του έργο. Για όσους, όμως, είχαν την τύχη να μαθητεύσουν κοντά του υπήρξε χαρισματικός Δάσκαλος, που κατόρθωνε να συνδυάζει αριστοτεχνικά τις ιδιότητες του λογοτέχνη, του κριτικού και του φιλόλογου.

Πρώτα στην ποίηση του, όπου διακρίθηκε ως ένας από τους σημαντικότερους μεταπολεμικούς ποιητές, πολυβραβευμένος και μεταφρασμένος, χρησιμοποιώντας μέσα λιτά, με στοχαστική διάθεση, ελεγχόμενη συγκίνηση αλλά και λεπτή ειρωνεία. Αυστηρός κριτής ακόμη και του εαυτού του, είχε ορίσει ήδη από το 2005 το ποίημά του «Πράξις λαθραία» ως το τελευταίο που θα δημοσίευε, ενώ το 2014 στην αναγόρευσή του σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών αναφέρθηκε στα «περιττά» ποιήματα.

Τον γνώρισα στα δύσκολα και σκοτεινά χρόνια της χούντας στη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας, όταν ως λέκτορας (1966-1969) μας εντυπωσίαζε με την ισχυρή μνήμη, τις απέραντες επιστημονικές γνώσεις, την ευφράδεια, την οξεία κριτική παρατήρηση και την ικανότητα να ζωντανεύει τα κείμενα, ισορροπώντας με επιδεξιότητα ανάμεσα στην αγάπη του για την τέχνη και στη φιλολογική του αυστηρότητα. Κατόπιν, πριν παντεί από τη Δικτατορία, στο Σπουδαστήριο Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας (1969-1972) με καίριες προτάσεις για τα βιβλία, ιδιαίτερα μεσοπολεμικών λογοτεχνών, που άξιζε να διαβάσουμε, στηρίζοντάς μας όχι μόνο στη φοιτητική μας πορεία αλλά δίνοντάς μας εφόδια για μια πιθανή επιστημονική σταδιοδρομία. Ήταν η δική του αναφορά το 1968 στον Γιάννη Μπεράτη, που με οδήγησε πολύ αργότερα σε μια γόνιμη έρευνα και στην έκδοση του *Σωσία* (2001) και του *Μαύρου φακέλου* (2015), ανέκδοτων κειμένων του Μπεράτη. Υπήρξε ένας από τους πιο αγαπημένους καθηγητές μου και ο μόνος με τον οποίο διατήρησα τόσο μακρόχρονη σχέση ουσιαστικής μαθητείας.

Στις μελέτες του μαθήτευσά γράφοντας τα δικά μου βιβλία, συγκεντρωμένες στη σειρά *Περιδιαβάζοντας* ή σε άλλα βιβλία του και συλλογικούς τόμους, και διδάχτηκα, όπως πολλοί άλλοι φοιτητές του, από την ερευνητική προσήλωση, την επιμονή, την επιμέλεια και την ακρίβεια της δικής του εκδοτικής πρακτικής στην εξάτομη έκδοση των *Κριτικών* του Τέλλου Αγρα, έργο ζωής για τον ίδιο.

Από τους πρώτους συστηματικούς συγκριτολόγους στην Ελλάδα (*Οι επιδράσεις στο έργο του Καρυωτάκη*, 1972) στήριξε τον επιστημονικό αυτό κλάδο και με τη συμβολή του στην ίδρυση της Ελληνικής Εταιρείας Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας. Από τη θέση του προέδρου στην εταιρεία αυτή και στην Εταιρεία Συγγραφέων υπερασπίστηκε με σθένος και ευθυκρισία τη λογοτεχνία και τα δικαιώματα των δημιουργών της. Το θάρρος της γνώμης του ακόμη και σε χαλεπούς καιρούς ήταν παροιμιώδες.

Το υψηλό φρόνημα, το δημοκρατικό ήθος, η δίκαιη αυστηρότητα αλλά και η θερμή φιλική επαφή υπήρξε το ευρύτερο παράδειγμά του στην καθημερινή επικοινωνία.

Το Βήμα, 31 Ιανουαρίου 2016.

Η κ. Έρη Σταυροπούλου είναι Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πρόεδρος Τμήματος Φιλολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών.

Κώστας Στεργιόπουλος: ένας προσωπικός ποιητής στο μεταίχμιο

ΤΟΥ
ΕΥΡΥΠΙΔΗ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗ (in memoriam).

Ο Κώστας Στεργιόπουλος γεννήθηκε στην Αθήνα στις 20 Μαΐου 1926 και απεβίωσε πριν από λίγες ημέρες, στις 10 Ιανουαρίου 2016. Ποιητής, πεζογράφος, κριτικός της λογοτεχνίας και φιλόλογος νεοελληνιστής, υπήρξε πολύπλευρη πνευματική προσωπικότητα που ανέπτυξε ένα πολυσύνθετο έργο. Εμφανίστηκε πολύ νέος στα γράμματα τη δεκαετία του 1940, συγκεκριμένα το 1943 στο περιοδικό *Νέα Εστία*. Η πρώτη συλλογή διηγημάτων του, *Πρώτοι αποχωρισμοί*, εκδόθηκε το 1947, ακολούθησε το 1949 η ποιητική συλλογή του *Χινοπωρινά*, το 1952 κυκλοφόρησε το μυθιστόρημά του *Η κλειστή ζωή*, ενώ η πρώτη «επίσημη», αναγνωρισμένη από τον ίδιο, ποιητική συλλογή του, *Τα τοπία του φεγγαριού*, είδε το φως το 1955. Το ενδιαφέρον του για τον κριτικό λόγο εκδηλώθηκε με τη στήλη της κριτικής του βιβλίου, που κράτησε σε μια σειρά εντύπων, επί αρκετά χρόνια: στο περιοδικό *Ξεκίνημα* (1946-1947), στην εφημερίδα *Νίκη* (1962-1963), στο περιοδικό *Εποχές* (1963-1967). Πτυχιούχος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και διδάκτορας νεοελληνικής φιλολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, άρχισε την ακαδημαϊκή θητεία του ως λέκτορας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1966, θέση από την οποία τον απέλυσε το καθεστώς της δικτατορίας των συνταγματαρχών. Το 1974, στην αρχή της μεταπολίτευσης, εκλέχθηκε καθηγητής νεοελληνικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, απ' όπου αποχώρησε το 1984 με «θελουσία έξοδο», ενώ το 1986 το ίδιο Πανεπιστήμιο τον αναγόρευσε Ομότιμο Καθηγητή. Ο νεοελληνιστής Στεργιόπουλος συνέβαλε όσο κανένας άλλος φιλόλογος της μεταπολεμικής και μεταπολιτευτικής περιόδου στη συστηματική φιλολογική μελέτη, την κριτική εξέταση και την έκδοση του

έργου των μεσοπολεμικών ποιητών πριν από την εμφάνιση των μοντερνιστών, της λεγόμενης ποιητικής γενιάς του 1920, αυτών που ο ίδιος κατέταξε στη «νεορομαντική και νεοσυμβολιστική σχολή». Οι σημαντικότερες σχετικές συμβολές του είναι τα βιβλία *Ο Τέλλος Άγρας και το πνεύμα της παρακμής* (1962, δεύτερη έκδοση το 1967), *Από τον συμβολισμό στη «νέα ποίηση»* (1967), *Οι επιδράσεις στο έργο του Καρυωτάκη* (1972), και η επιμελημένη από τον ίδιο ανθολογία *Η ανανεωμένη παράδοση* (1980) στη σειρά της γραμματολογίας - ανθολογίας «Η ελληνική ποίηση» των εκδόσεων Σοκόλη. Η εξάτομη σειρά *Περιδιαβάζοντας* (1982-2004) περιέλαβε τα συντομότερα, σε σύγκριση με τις μονογραφίες, κριτικά μελετήματά του, εστιασμένα σε πολλούς έλληνες ποιητές και πεζογράφους. Επίσης, ο Στεργιόπουλος υπήρξε από τα ιδρυτικά μέλη της «Εταιρείας Συγγραφέων» και της «Ελληνικής Εταιρείας Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας», των οποίων επί πολλά χρόνια διετέλεσε πρόεδρος. Ανάμεσα στα διάφορα βραβεία με τα οποία κατά καιρούς τιμήθηκε, ξεχωρίζει το 2004 το Μεγάλο Κρατικό Βραβείο για το σύνολο του έργου του. Στις 19 Δεκεμβρίου 2014 το Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών τον αναγόρευσε επίτιμο διδάκτορά του, τιμώντας αφενός τον ποιητή και αφετέρου τον καθηγητή (φιλόλογο νεοελληνιστή). Το σύντομο αυτό κείμενο εστιάζεται στην επισήμανση μερικών όψεων της σημαντικότερης πλευράς του λογοτεχνικού έργου του Στεργιόπουλου, της ποίησής του. Ανάμεσα στα σύντομα ποιήματα της συνθετικής ενότητας «Αναβοσβήνοντας το φως», στη συλλογή του *Αλλαγή φωτισμού* (1984), ξεχωρίζω ένα ποίημα, το υπ' αριθμόν 9, την αξία του οποίου πιστεύω ότι επικυρώνει η βαθιά προσωπική ειλικρίνεια:

Τι σχέση έχω εγώ μ' αυτό το πρόσωπο,
που με κοιτάζει επίσημα κι επιτιμητικά.
Κάπου το ξέρω, βέβαια,
ή μάλλον κάπου το ήξερα
Συγκατοικούσαμε κάποτε
μπορεί και να συγκατοικούμε
-θύματα συνωνυμίας και πλαστοπροσωπίας.
Τι σχέση έχω εγώ μ' αυτό το πρόσωπο στον καθρέφτη,
τι σχέση έχω εγώ με τον καθηγητή![\[1\]](#)

Το παραπάνω ποίημα θίγει το βαθύτερο δίλημμα ή την επιμελώς συγκαλυμμένη διπλοπροσωπία την οποία βιώνουν οι περισσότεροι ίσως ποιητές που, παράλληλα με την ποιητική δράση τους, ασκούν πνευματικής φύσεως επαγγέλματα, όπως αυτό του φιλόλογου-καθηγητή. Στο ποίημα το ερώτημα του ποιητικού υποκειμένου εις εαυτόν ποια άραγε σχέση έχει με τον καθηγητή είναι φανερό ότι υπαγορεύεται από την ανάγκη να διαφυλαχθεί η αυθεντικότητα του ποιητή που πιθανόν υπονομεύεται από τη συμβατικότητα του καθηγητικού ρόλου. Το 1991, στο ερώτημα των Αντώνη Φωστιέρη και Θανάση Νιάρχου, αν «ο κίνδυνος της “επαγγελματικής παραμόρφωσης” και της αποξήρανσης είναι όντως υπαρκτός, για έναν άνθρωπο που γράφει», ο Στεργιόπουλος απάντησε, μεταξύ άλλων, με την εξής ενδιαφέρουσα απάντηση: «Η φιλολογία είναι ένα τρίτο μάτι βοηθητικό. Δεν μπορεί να σε κάνει να δεις ό,τι δε βλέπεις με τα δυο σου μάτια ή και με το ένα σου, που συχνά αρκεί, σε μια κατά μέτωπο αντιμετώπιση των έργων της λογοτεχνίας, για να σου εξασφαλίσει τη διάσταση του βάθους. Μπορεί, εντούτοις, να σου

υποδείξει κάτι που δεν πρόσεξες και να σου δώσει τον τρόπο να το συνδυάσεις με κάτι άλλο που είχες προσέξει· μπορεί να σου δώσει μέθοδο, για να φτάνεις, ανάλογα με τις δυνατότητές σου, όπου δεν είναι σε θέση να φτάσει η ίδια μόνο με τα δικά της όπλα».[2]

Επικεντρώνοντας την προσοχή μου στην ιχνηλασία της αυθεντικότητας του ποιητή Στεργιόπουλου παρατηρώ ότι το ποιητικό έργο του συγκροτήθηκε μέσα σε διάστημα έξι σχεδόν δεκαετιών με τη συστηματικότητα που γνωρίζουμε ότι διέκρινε τον μελετητή Στεργιόπουλο. Αυτή η συστηματικότητα επαληθεύεται, πιστεύω, από την προσεκτική ανάγνωση του έργου του, συγκεντρωμένου στην τρίτομη έκδοση των ποιημάτων του της περιόδου 1944-2005.[3] Ασφαλής δείκτης της συστηματικότητας είναι ακόμα και η σαφής συνάφεια μεταξύ των τριών εξωφύλλων των τόμων της συγκεντρωτικής έκδοσης. Και στα τρία εξώφυλλα κάτω από τον τίτλο υπάρχει σχέδιο-κόσμημα της Γεωργίας Καμπάνη: το σχέδιο του πρώτου τόμου εικονίζει ένα μισοφέγγαρο, το σχέδιο του δεύτερου τόμου έναν ήλιο που μεσουρανάει και το σχέδιο του τρίτου τόμου έναν ήλιο που δύει στη θάλασσα. Η συγκεντρωτική αυτή έκδοση αφενός περιέλαβε τις δέκα συλλογές που ο Στεργιόπουλος εξέδωσε στο διάστημα από το 1955 μέχρι το 1998,[4] αφετέρου ενσωμάτωσε στο παραπάνω corpus την ανέκδοτη συλλογή του, *Όσο είναι ακόμα καιρός* (1997-2005), καθώς και μια επιλογή 25 μεταφρασμένων παλαιότερα από τον ίδιο γαλλικών ποιημάτων που εκτείνονται από τον 18ο μέχρι τον 20ό αιώνα.[5] Ο προσεκτικός αναγνώστης της ποίησης του Στεργιόπουλου εκτός από τους τρεις τόμους της συγκεντρωτικής έκδοσης πρέπει να λάβει υπόψη του, επίσης, τουλάχιστον την ανθολογική παρουσίαση του έργου του, το 2008, από τον Στέφανο Διαλησμά, κυρίως για την ιδιαίτερα εύστοχη εισαγωγική μελέτη του ανθολόγου.[6]

Η συστηματικότητα του ποιητικού έργου του Στεργιόπουλου επαληθεύεται πολλαπλά. Επισημαίνω μόνο κάποιες όψεις της, όπως τη συνομιλία μεταξύ χρονικά απομακρυσμένων ομοιοθεμων ποιημάτων του ή τον τακτικό διάλογό του με συγκεκριμένους άλλους ποιητές, όπως ο Σεφέρης. Μια πρόδηλη, επίσης, όψη αυτής της συστηματικότητας φανερώνεται από το σχήμα του κύκλου που διαγράφει η συγκεντρωτική έκδοση: η αρχή της, η συλλογή *Τα τοπία του φεγγαριού*, και το τέλος της, η επιλογή μεταφράσεων Γάλλων ποιητών, υποδεικνύουν τη μαθητεία του Στεργιόπουλου στον ελληνικό και στον γαλλόφωνο συμβολισμό και μετασυμβολισμό.

Η εντύπωση, ωστόσο, ότι ο Στεργιόπουλος απαρνήθηκε συνειδητά τα περισσότερα στοιχεία της εμπειρίας του μοντερνισμού είναι μάλλον φαινομενική. Η σταθερή σύνδεσή του με τον μετασυμβολισμό φαίνεται να απορρέει από μια βαθιά ιδιοσυγκρασιακή σχέση με το ψυχικό κλίμα εκείνης της ποιητικής παράδοσης. Συνάμα, όμως, ο Στεργιόπουλος δεν κινήθηκε στο περιθώριο του μοντερνισμού, αλλά έδρασε ως ποιητής παράλληλα με τον μοντερνισμό. Ενδεικτικά είναι όσα έγραψε ο ίδιος, το 2003, για την ποιητική του αρχή και πορεία: «Η ποιητική μου πορεία αρχίζει με μια στάση ευαισθησίας απέναντι στον κόσμο. Με την πρώτη συλλογή *Τα τοπία του φεγγαριού* (1955), ξεκινώ από τον συμβολισμό και τον νεοσυμβολισμό, για να τον προωθήσω σ' έναν συνδυασμό ανανεωμένων παραδοσιακών στοιχείων με τη μετά το 1935 εκφραστική τόλμη των νέων ποιητικών ρευμάτων στην

Ελλάδα».[7] Επιτυγχάνοντας μια ιδιότυπη οργανική σύμμειξη στοιχείων του μετασυμβολισμού με αφομοιωμένα και υπογειωμένα στοιχεία του μοντερνισμού, ο Στεργιόπουλος έγραψε ποιήματα που εξακολουθούν να γεννούν την αισθητική συγκίνηση, χάρη στον εντελή χειρισμό των εκφραστικών μέσων και κυρίως χάρη στη γνήσια ειλκρίνεια των ψυχικών καταστάσεων και αισθημάτων. Γενικότερα θεωρημένη, η ποίησή του λειτουργεί ως ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του πόσο σχηματική είναι η τριμερής διάκριση των ποιητών της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς σε πολιτικούς ή κοινωνικούς, σε υπαρξιακούς ή υποστασιακούς και σε μεταϋπερρεαλιστές ποιητές.

Η πλειονότητα των ποιημάτων του Στεργιόπουλου, όσα εγγράφονται στο πλαίσιο της εκλεκτικής συγγένειάς του με τη μετασυμβολιστική παράδοση, μεταδίδει την αίσθηση ενός κόσμου γερασμένου, που σποραδικά αναζωογονείται από τη μνήμη παλιών καλών ημερών, διαψευσμένων ελπίδων και χαμένων οραμάτων. Το ποιητικό υποκείμενο λιμνάζει στην αδιαπέραστη μοναξιά του. Ο ψυχικός πόνος του είναι μια μόνιμη κατάσταση, ποτέ δεν παροξύνεται, γίνεται η χρόνια πάθηση ενός ενοχλητικού άλγους με το οποίο ο πάσχων έχει μάθει να συμβιώνει. Το άλγος αυτό οδηγεί στην εξουθένωση, την ειρωνεία, τον μηδενισμό ή και τον κυνισμό. Κάθε προσπάθεια μνημονικής αναπόλησης ή και πραγματικής επιστροφής σε ένα μακάριο παρελθόν εντέλει ματαιώνεται, καθώς δεν υπάρχει κουράγιο ούτε καν για την προσπάθεια. Η τελική αίσθηση είναι αυτή της «τετελεσμένης μοίρας»,[8] των αποφάσεων για εμάς που ελήφθησαν ερήμην μας και οι οποίες ορίζουν πλήρως το παρόν μας και προδιαγράφουν αμετάκλητα το μέλλον μας. Ο λόγος εκφέρεται ή σε δεύτερο πρόσωπο και είναι αποστροφή εις εαυτόν, ένα είδος αυτοεξομολόγησης ή και εσωτερικού μονολόγου, ή λαμβάνει τη μορφή του πρώτου πληθυντικού προσώπου, οπότε οικειώνεται τη φωνή ενός συλλογικού υποκειμένου.

Ενίοτε το κλίμα της μόνωσης και η μακρά μαθητεία στη μοναξιά τοποθετούνται σε συγκεκριμένο χώρο, όπως είναι, στο βιβλίο *Τα μισά του πλου* (1979), τα Γιάννινα και το κλειστό, αναπόδραστο τοπίο της λίμνης και των βουνών που περιβάλλουν την πόλη. Ανεξάρτητα, όμως, από τον χώρο όπου εντοπίζονται τα ποιήματα, οι τόνοι παραμένουν χαμηλοί, η εγκαρτέρηση είναι χρόνια κατάσταση, όπως διακριτική είναι η έκφραση της ψυχικής και συναισθηματικής απομόνωσης. Έτσι, με τον χρόνο τα αναπάντητα ερωτήματα έχουν παγιωθεί, η αποκατάσταση της τάξης του παρελθόντος είναι αδύνατη και ο αρνητικός απολογισμός τελεσίδικος.

Δύο ουσιώδη στοιχεία της θεματολογίας αλλά και του διακόσμου των μετασυμβολιστικών ποιημάτων του Στεργιόπουλου είναι το φυσικό τοπίο και το τρίπτυχο φως-σκιά-σκοτάδι. Μόνιμα θεματικά μοτίβα είναι ο ήλιος, η θάλασσα, ο ουρανός, τα δέντρα, τα βουνά, οι κάμποι, στοιχεία θεωρημένα μέσα από τις διάφορες εποχές του έτους και σε διάφορες στιγμές του ημερήσιου κύκλου, ανάλογα με την ποσότητα και την ένταση του φωτός που τα αναδεικνύει ή τα βυθίζει στο ημίφως. Τα ίδια στοιχεία λειτουργούν και σε συμβολικό επίπεδο, αφού γίνονται μέσο υποβολής ψυχικών διαθέσεων και αισθημάτων. Έτσι τα ποιήματά του συχνά παρουσιάζουν τα ψυχικά δρώμενα του αποφασισμένου συσπειρωμένου στον εαυτό του ανθρώπου, αυτού που από την ευτυχία διατηρεί μια μακρινή ανάμνηση και που μεθόδευσε, μέσα

στη στέρηση, τις άμυνές του, αυτές που τον κρατούν μακριά από τη δυστυχία. Αλλά το μέρος της ποίησης του Στεργιόπουλου που απηχεί τη μετασυμβολιστική ατμόσφαιρα γειτνιάζει σε μεγάλο βαθμό, κατά τη γνώμη μου, και με την ποίηση των μεταπολεμικών υποστασιακών ή υπαρξιακών ποιητών, καθώς η αναζήτηση του εσωτερικού εαυτού, με έντονα συγκρουσιακά και συνεπώς δραματικά στοιχεία, συνάπτεται με θέματα όπως η υπαρξιακή αναζήτηση των φυλετικών δεσμών με τον μακρινό πρόγονο, ο διαλογισμός γύρω από τον προορισμό του ανθρώπου και την αδυσώπητη μοίρα που βαραίνει πάνω του, η ανίχνευση της φύσης των πραγμάτων που μας περιβάλλουν.

Η διαπίστωση ότι η ποίηση του Στεργιόπουλου είναι μετασυμβολιστική, υποστασιακή ή υπαρξιακή ή, ακριβέστερα, ότι κινείται στο μεταίχμιο τεχνοτροπικών τάσεων, δεν σημαίνει ότι αποκόπτεται από τον κοινωνικό χώρο. Σε αρκετά ποιήματά του αναφαίνονται τόσο οι ιστορικές αιτίες όσο και οι σύγχρονες εστίες αναζωπύρωσης του ατομικού δράματος. Έγραψε χαρακτηριστικά ο ίδιος: «Μιλώντας γενικότερα για την ως εδώ ποιητική μου πορεία, αν επιτρέπεται να την χαρακτηρίζω μόνος μου, θα έλεγα, πως είναι μια ιστορία ψυχής, με υπαρξιακές και μεταφυσικές προεκτάσεις, κι από ένα σημείο και πέρα, και με στοιχεία κοινωνικά, που διευρύνεται βαθμιαία, καθολικεύοντας την ατομική μου περίπτωση, δίχως ν' απομακρύνεται κατά βάση από τη βιωματική της προέλευση».^[9] Σε ό,τι αφορά στο παρελθόν, η εφιαλτική ενθύμηση του πολέμου, της Κατοχής και του εμφυλίου σπαραγμού ανακαλείται σποραδικά. Επίσης στα ποιήματα της δεκαετίας του 1960 και του 1970 απηχείται το ταραγμένο πολιτικό κλίμα των μέσων της δεκαετίας του '60 και το τέλμα της απριλιανής δικτατορίας στη συνέχεια. Το καθεστώς της μόνωσης δεν αφορά πια στο άτομο, αλλά προσβάλλει ολόκληρο τον κοινωνικό ιστό. Η ποίηση του Στεργιόπουλου αυτή την εποχή καταγράφει τις συνθήκες διάπραξης ενός εγκλήματος. Το πρώτο ποίημα της συλλογής *Εκλειψη* (1974), με τίτλο «Το έγκλημα», καταγράφει τις συνθήκες διάπραξης ενός εγκλήματος που όσο κι αν το προοιωνίζονταν «αλλόκοτοι ίσκιои» και «αόρατοι ψίθυροι»,^[10] επιτελέστηκε ξαφνικά και απρόσμενα: πρόκειται για την οριστική στέρηση του λόγου. Η σιωπή, όπως φαίνεται στο αμέσως επόμενο ποίημα, με τίτλο «Η σιωπή», επιβλήθηκε συνολικά: «Επεσε στη ζωή μας μια πηχτή σιωπή, / σαν τη σιωπή που πέφτει / μετά το σκάσιμο της κανονιάς. // Σιωπή, τόσον καιρό, σιωπή».^[11]

Πρόκειται, βέβαια, για μια μεταφορική, ευθεία ωστόσο απήχηση της φίμωσης του λόγου που επέβαλε το καθεστώς της δικτατορίας.

Μέσα από ένα ποικίλο πλέγμα συμβολικών αναφορών αποτυπώνεται η αίσθηση μιας συλλογικής ενοχής: το ποιητικό υποκείμενο συνειδητοποιεί ότι η αδυναμία του να αντιδράσει στην καταδρομή του εξωτερικού περιβάλλοντος, το έχει καταστήσει όχι μόνο ολότελα ανενεργό, αλλά και συμπαθητικά γελοίο. Σε κάποια ποιήματα η διάθεση γίνεται απολογητική ή και μοιρολατρική και το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο συγκεκριμενοποιείται στο κυρίαρχο, στη μεταπολεμική ποίησή μας, σύμβολο της «χαμένης γενιάς»:

«Δεν ωφελεί να θρηνούμε· / είχαμε κι εμείς τη μοίρα μας κάτω απ' τον ήλιο. / Κι έτσι, ξεπαστρεύτηκε κι άλλη μια γενιά», διαβάζουμε στο ποίημα «Αυτοί και οι άλλοι».^[12] Πάντως, όσο κι αν ο αφηγητής των ποιημάτων του Στεργιόπουλου δεν αναγνωρίζεται μέσα από την ένταξή του στο κοινωνικό

σώμα και γι' αυτό δεν συμερίζεται την τακτική της στράτευσης σε ένα κοινό αγώνα, οργανώνει τη δική του, αδιόρατη, αλλά υπαρκτή ψυχική αντίσταση· αν και νιώθει την αδυναμία του να παρέμβει στα ανεξέλεγκτα κοινωνικά δεδομένα, διαφυλάσσει τον αυστηρά προσωπικό χώρο του, εκείνον της εσωτερικής ψυχικής επικρατείας του και της ηθικής ακεραιότητάς του.

Αλλά ο κοινωνικός χώρος απηχείται στην ποίηση του Στεργιόπουλου και στις εποχές της ειρήνης, που, όμως, αλλοίωσαν τόσο την οικιστική όψη των πόλεων όσο και τα ήθη των ανθρώπων. Έτσι, η τελευταία ενότητα του βιβλίου *Αλλαγή φωτισμού* (1984), «Η γριά πόλη», αποτυπώνει την οδυνηρή αίσθηση της Αθήνας που γέρασε. Στα ποιήματα αυτής της ενότητας απομακρυνόμαστε από το ενίοτε καταθλιπτικό, αλλά και ζωογόνο φυσικό περιβάλλον των Ιωαννίνων ή της Αττικής και περιοριζόμαστε στον περικλειστο χώρο μιας αγνώριστης Αθήνας.

Μιας πόλης που ερήμωσε όχι μόνο από την απώλεια της παλιάς οικιστικής ομορφιάς της, αλλά και από το χάσιμο των ανθρώπινων αξιών που ήταν δεμένες με εκείνη την ομορφιά. Ως μόνη λύση απομένει η μνημονική αναπόληση μιας νεότητας βιωμένης σε μιαν άλλη, ανύπαρκτη πια, πόλη. Οι στιγμές, ωστόσο, της επαναφοράς στην πραγματικότητα σημαδεύονται από την αλγεινή αίσθηση του ποιητικού υποκειμένου ότι βρίσκεται σε έναν άγνωστό του χώρο, όπως στους παρακάτω στίχους του ποιήματος «Το φως»:

«Σχεδόν δεν τα γνωρίζω αυτά τα σπίτια, / έτσι που 'χουν μαυρίσει και σκεβρώσει, / κάτω από ένα φως λερωμένο. / Περνώ και πια δεν τα γνωρίζω αυτά τα σπίτια / δίπλα σε τέρατα και μεγαθήρια».[\[13\]](#) Ο εξορκισμός των σύγχρονων δεινών της κατεστραμμένης από το τσιμέντο και τα νέα ήθη μεγαλούπολης κατατίθεται παραδειγματικά στο ποίημα «Οι Βησιγότθοι κι οι Οστρογότθοι»: έτσι αποκαλούνται από έναν παλιό Αθηναίο οι ορδές των τουριστών που κατακλύζουν, αναγκαίοι μα και απρόσκλητοι, το κλεινόν άστυ: «Ακούρευτα λερά μαλλιά και γένια, / καυτά σορτσάκια σαν κυλότες / και τρυφερές καρδιές ζωγραφιστές στα στήθη, / φαρδιά-πλατιά που σου φωνάζουν: “Παίρνω χάπι”!». [\[14\]](#)

Το «Ακροτελεύτιο» ποίημα στη συγκεντρωτική έκδοση της ποίησης του Στεργιόπουλου τιτλοφορείται «Πράξις λαθραία» και κάνει λόγο για μια λαθραία πράξη που «κάποτε κι αυτή τελειώνει /σαν τη ζωή»:

Ήταν ωραία στην αοριστία της
αυτή που με κρατούσε
ανάμεσα στο σκοτάδι και στο φως,
εκεί που ισορροπούν η μέρα με τη νύχτα,
με μισό πρόσωπο στο φως και τ' άλλο στο σκοτάδι.
Ωραία, με προεκτάσεις απροσδιόριστες.
Όπως όταν χαράζει το χειμώνα
μέρα λαμπρή στα μέσα του Γενάρη,
κι άλλοτε, σαν «από την άλλη
μεριά αγγελτηρίων θανάτου».
Πράξις λαθραία,
που κάποτε κι αυτή τελειώνει
σαν τη ζωή. [\[15\]](#)

Η ακροτελεύτια αποτίμηση των όποιων κερδών από την εμπειρία της επαφής με την ωραιότητα καταλήγει στην επίγνωση της απώλειας, στην πικρή μα και στωικά εκφρασμένη πεποίθηση ότι ως κι η ποίηση είναι μια «πράξις λαθραία» και κάποτε κι αυτή τελειώνει. Η υπόμνηση του επαπειλούμενου θανάτου λανθάνει, και εδώ, στο εντός εισαγωγικών δάνειο από το πολύ γνωστό ποίημα του Νίκου Εγγονόπουλου, «Ποίηση 1948» (στ. 9-10).

Προσωπικά προτιμώ να ολοκληρώσω αυτόν τον σύντομο (απο) χαιρετισμό στην ποίηση του Κώστα Στεργιόπουλου με την ανάκληση της Μεγάλης Φωνής, έτσι όπως ο ίδιος την επικαλείται σε ένα επίσης από τα ποιήματα της τελευταίας συλλογής του *Όσο είναι ακόμα καιρός*:

Ενώ στεκόμαστε και μιλούσαμε στην ακρογιαλιά,
πίσω απ' τα λόγια μας ακουγόταν κυριαρχική κι ασίγαστη η φωνή του αέρα και της θάλασσας,
έτσι που ό,τι κι αν λέγαμε γινόταν μονομιάς ασήμαντο
μέσα στη βουή και στην αντάρα της Μεγάλης Φωνής,
που υπερίπτατο και στροβιλιζόταν πάνω απ' τα κεφάλια μας, κυκλοφορούσε
πλάι μας, γύρω μας, μπροστά μας,
συντριπτικά μας εκμηδένιζε,
καθώς στεκόμαστε και μιλούσαμε, σχεδόν ανύπαρκτοι, στην ακρογιαλιά. [\[16\]](#)

Εύχομαι αυτή η Μεγάλη Φωνή να μην είναι άλλη από εκείνη της αιώνιας και παγκόσμιας ποίησης, αυτή η φωνή που κάποτε θα μας καλέσει όλους.

[1]Κώστας Στεργιόπουλος, *Τα ποιήματα Β', 1965-1983*, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη 1992, σ. 211.

[2]«Σε β' πρόσωπο. Μια συνομιλία του Κώστα Στεργιόπουλου με τον Αντώνη Φωστιέρη και τον Θανάση Νιάρχο», *Η λέξη*, τχ. 103, Μάιος-Ιούνιος 1991, σ. 446-450: 447.

[3]Βλ. Κώστας Στεργιόπουλος, *Τα ποιήματα Α', 1944-1965*, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη 1988, σσ. 256· *Τα ποιήματα Β', 1965-1983, ό.π.*, σσ. 246 και *Τα ποιήματα Γ', 1983-2005*, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη 2006, σσ. 213.

[4]Καταγράψω τους τίτλους και τους χρόνους έκδοσης: Τα τοπία του φεγγαριού (1955), Η σκιά και το φως (1960), Το χάραμα του μύθου (1963), Ο κίνδυνος (1965, β' έκδοση συμπληρωμένη 1972), Τα τοπία του ήλιου. Ποιήματα 1965-1968 (1971), Έκλειψη (1974), Τα μισά του πλου. Ποιήματα 1973-1979 (1979), Αλλαγή φωτισμού 1979-1983 (1984), Ο ήλιος του μεσονυκτίου (1991) και Παλίρροια 1991-1996 (1998). Η πρώτη συλλογή του Στεργιόπουλου, Χινοπωρινά (1943), αποκηρύχθηκε σιωπηρά από τον ίδιο.

[5]Βλ., αντιστοίχως, Κώστας Στεργιόπουλος, *Τα ποιήματα Γ', 1983-2005, ό.π.*, σ. 127-169 και 173-204. Για τις ποιητικές μεταφράσεις του Στεργιόπουλου, βλ. τη μελέτη του Ζ.Ι. Σιαφλέκη, «Ο μεταφραστής ως ποιητής. Ο Κώστας Στεργιόπουλος και ο γαλλικός συμβολισμός», *Σύγκριση*, τχ. 22, Φεβρουάριος 2012, σ. 57-65. Ηλεκτρονική έκδοση: http://gcla.phil.uoa.gr/newfiles/syngrisi_22/Siaflekis_57-66.pdf (ο σύνδεσμος ανακτήθηκε στις 14 Ιανουαρίου 2016).

[6]Βλ. Κώστας Στεργιόπουλος, *Επιλογή απ' τα ποιήματα*, Επιμέλεια και ανθολόγηση: Στέφανος Διαλησμάς, Αθήνα Ερμής (Ο ανθολόγος Ερμής) 2008.

[7]Κώστας Στεργιόπουλος, «Η ποιητική μου πορεία από τη δική μου σκοπιά», *Θέματα λογοτεχνίας*, τχ. 22, Ιανουάριος-Απρίλιος 2003, σ. 128-131: 128.

[8]Τίτλος ποιήματος της συλλογής *Τα τοπία του ήλιου* (1971), βλ. Κώστας Στεργιόπουλος, *Τα ποιήματα Β', 1965-1983, ό.π.*, σ. 25-26.

[9]Κώστας Στεργιόπουλος, «Η ποιητική μου πορεία από τη δική μου σκοπιά», *ό.π.*, σ. 130.

[10]Βλ. Κώστας Στεργιόπουλος, *Τα ποιήματα Β', 1965-1983, ό.π.*, σ. 65-66.

- [11]Κώστας Στεργιόπουλος, Τα ποιήματα Β', 1965-1983, ό.π., σ. 65-66.
[12]Βλ. Κώστας Στεργιόπουλος, Τα ποιήματα Β', 1965-1983, ό.π., σ. 73.
[13]Κώστας Στεργιόπουλος, Τα ποιήματα Β', 1965-1983, ό.π., σ. 221-222: 221.
[14]Κώστας Στεργιόπουλος, Τα ποιήματα Β', 1965-1983, ό.π., σ. 231.
[15]Βλ. Κώστας Στεργιόπουλος, Τα ποιήματα Γ', 1983-2005, ό.π., σ. 67.
[16]Βλ. Κώστας Στεργιόπουλος, «Όσο είναι ακόμα καιρός, 26», Τα ποιήματα Γ', 1983-2005, ό.π., σ. 160.

Ο αναγνώστης, 18 Ιανουαρίου 2016.

Ο κ. Ευριπίδης Γαραντούδης είναι Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.